



BİR TERCÜME TEKNİĞİ OLARAK "SİZ" ZAMİRİNİN "BİZ" ŞEKLİNDE TERCÜMESİ

Mürsel ETHEM*

Öz

Kur'an, Arapça nazil olmuştur. Fakat unutulmamalıdır ki Arapçadan kasıt yedinci yüzyılda Araplar tarafından kullanılan Arapçadır. O dönemin Arapçasının bir özelliği olarak, kişiler arasında geçen konuşmalarda, genelde "biz" yerine "siz" zamiri kullanılmaktadır. Araplar arasında kullanılan bu üslup Kur'an-ı Kerim'de de yaygın bir şekilde bulunmaktadır. Çağımızda Kur'an'ın bu dil özelliğine Muhammed Hamidullah ve Salih Akdemir dikkat çekmiştir. Ancak Hamidullah, meâlinde bu dil özelliğini uygulamazken Akdemir onu çalışmasında dikkate almıştır. Bu makalede, Kur'an'ın bu dil özelliğinin, yani "biz"li zamirlerin "siz"li olarak aktarılmasının üzerinde durulmuştur. Bu özellik, bazı mütercimler tarafından dikkate alınmadığı için çeviri hataları kaçınılmaz olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Kur'an'ın Dil Özelliği, Meâl, Belagat, İltifat.

AS A TRANSLATION TECHNIC THE TRANSLATION OF PRONOUN "YOU" AS PRONOUN "WE"

Abstract

The Qur'ân has been revelation in Arabic. But it should not be forgotten that Arabic was an Arabic language used by the Arabs in the seventh century. As a characteristic of Arabic at that time, in conversations between people, the pronoun "you" is generally used instead of "us". This style used between Arabs was very common in the Qur'ân too. In our period, Muhammad Hamidullah and Salih Akdemir have attracted attention to this language feature of the Qur'ân. However, while Hamidullah not applied this language feature in his meaning of the Qur'ân, Akdemir considered that in his study. In this article, it is focused on this language characteristic of the Qur'ân: namely, on transfer of the pronouns "we" as "you". Because some translators didn't consider this feature, translation errors was inevitable.

Keywords: Qur'ân, Language Feature of Qur'ân, the Meanings of the Qur'ân, Rhetoric, İltifat.

GİRİŞ

Her ne kadar Kur'an, zihinlerde yazılı metin olarak algılansa da onun sözlü bir metin olduğu unutulmamalıdır. Hitap ettiği topluluğun hayatını değiştirmeyi hedefleyen Kur'an'ın, ifadelerinde yazı dilinin değil de konuşma yani hitap dilinin özelliklerine ağırlık vermesi son derece doğaldır.

Kur'an çevirileri genel itibariyle iki kısma ayrılmaktadır:

- Kaynak dile bağımlı olan lafzi çeviriler,
- Erek dile önem veren çeviriler.

Hemen belirtmek gerekir ki kaynak dile bağımlı olan lafzi çeviriler çoğunluktadır. Bu çeviriler kaynak dile sadık oldukları (!) için akıcı değildir. Okuyucu söz konusu çeviriyi her okuduğunda bunu açıkça hissetmektedir. İkinci gruptaki çeviriler daha azdır. Erek dile önem veren Kur'an mütercimleri bu üsluba önem vermeyenlerin Allah'ın kitabını anlaşılabilir kıldıklarını belirtmektedirler (Akdemir, 2015: XXV).

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri ABD, murselethemglu@pau.edu.tr



Kur'an, muhatap aldığı insanların, kendi aralarındaki konuşmalarını aktarırken önemli bir üsluba dikkatlerimizi çekmektedir: Biz zamiri bulunan ifadeleri Kur'an Siz zamiriyle aktarmaktadır. Bu özellik, onun nüzul dönemindeki Arap diline ait olmalıdır. Nitekim dönemin Arapçasının bir özelliği olarak, kişiler arasında geçen konuşmalarda, genelde “biz” yerine “siz” ifadesi kullanılırdı. Bunun böyle olduğunu birçok tefsirde ve bazı meâllerde görmek mümkündür. Çalışmanın devamında bu görüşler örneklendirilmeye ve delillendirilmeye çalışılacaktır.

Günümüz Arapçasına bakıldığında bu dil özelliğinin artık kullanılmadığı görülecektir. Çünkü bugün Araplar karşılıklı konuşmalarda, “yapalım”, “gidelim” gibi ifadelerle yer vermektedirler. Artık “Yapın”, “gidin” gibi hitaplar tercih edilmemektedir.

Bazı ilim adamları buna belagatte yer alan “iltifat” adını verseler de dikkatli bir şekilde incelendiğinde görülecektir ki Kur'an'ın biz'li zamirleri siz'li olarak aktarması “iltifat”tan farklı bir özelliktir.

“İltifat” kelimesi “l-f-t” kökünden türemiş ve “dönmek, yönelmek, çevrilmek” gibi anlamlara gelmektedir (el-Ferâhîdî, 2003: VIII/121; el-Cevherî, 1990: I/264; İbn Manzûr, 1300: II:84 vd.; Lane, 1968: VII/2666; El-İsfahânî, 2009: 743). Arap belagatinde ise, *bir ifadede sözün yönünü birdenbire değiştirerek üslûp farklılığı meydana getirmek* demektir. Bu değişiklikler, monotonluğu kırarak muhatabın ilgisini uyandırmak ve konunun önemine dikkat çekmek gibi amaçlarla yapılır (Durmuş, 2000: XXII/152). Belagat eserlerinde “iltifat” ile alakalı birkaç farklı kullanımından söz edilmektedir:

(1) Gaibden muhataba geçiş:

Üçüncü şahısla başlanan bir konuşmanın ikinci şahısla devam edilmesidir. Buna el-Fâtiha 1/1-5. ayetleri örnek olarak verilebilir.

(2) Gaibden mütekellime geçiş:

Üçüncü şahısla başlanan bir konuşmaya birinci şahısla devam edilmesidir. “İltifat”ın bu türüne Fussilet 41/11-12. ayetleri örnektir.

(3) Muhataptan gaibe geçiş:

İkinci şahısla başlanan bir sözün üçüncü şahısla devam edilmesidir. Buna örnek olarak Âl-i İmrân 3/9. ayeti verilebilir.

(4) Mütekellimden gaibe geçiş:

“İltifat”ın bu türü, birinci şahısla başlayan söze üçüncü şahısla devam edilmesidir. Buna ez-Zümer 39/53. ayetini örnek olarak verilebilir.

(5) Mütekellimden muhataba geçiş:

Birinci şahısla başlanan bir konuşmanın ikinci şahısla devam edilmesidir. Buna örnek olarak Yâsîn 36/22. ayeti verilebilir.

(6) Mâziden muzâriye geçiş:

Geçmiş zaman kipiyle başlayan sözün şimdiki, gelecek veya geniş zaman kipiyle devam etmesidir. Buna el-Hac 22/25. ayeti örnek olarak teşkil etmektedir.

(7) Muzâriden mâziye geçiş:

Şimdiki, gelecek veya geniş zaman kipiyle başlayan bir cümlenin devamında mâzi kipine dönüşmesidir. Buna örnek en-Neml 27/87. ayetini vermek mümkündür.



(8) Mâziden emre geçiş:

Geçmiş zamanla başlanan bir sözün emir kalıbıyla devam ettirilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Buna da el-Mülk 67/3. ayeti örnek verilebilir (Özdemir, 2006: 156-160; Kınar, 2005: 86-103; Eren ve diğerleri, 2014: 100-102).

Belagat kitaplarında, yukarıda da görüldüğü gibi, “iltifat”ın birçok türünden bahsedilmektedir. Dikkat edilirse, örneklerin ve açıklamaların hiçbirinde siz’li zamirlerin biz’li olarak aktarılması yer almamaktadır. Ayrıca, “iltifat”, Arap dilinde hala aktif halde kullanılan bir edebî sanattır. Bu çalışmada bahsedilen dil özelliği ise Araplar tarafından artık kullanılmamaktadır. Bu dil özelliği nüzul döneminde kalmıştır.

Kur’an’ın sadece bir yerinde biz’li emir kipi el-‘Ankebût 29/12. ayetinde geçmektedir:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَئِن لَّنَا مِنَّا وَلِئِن لَّنَا مِنَّا وَلِئِن لَّنَا مِنَّا وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

“İnkârcılar müminlere, ‘Gelin bizim yolumuza uyun, günahınızı biz yüklenelim’ derler. Oysa onların hiçbir günahını gerçekten yüklenecek değillerdir; hakikatte onlar katıksız yalancılardır.” (Karaman ve diğerleri, 2015, el-‘Ankebût 29/12).

Kalıp olarak “وَلِئِن لَّنَا / ve’l-nahmil” ibaresi emir kipi gibi gözüke de anlam açısından haber niteliği taşımaktadır. Mesela Taberî (ö. 310/923) *Câmiu’l-beyân*’ında bu ayetteki “وَلِئِن لَّنَا / ve’l-nahmil” ibaresini “نتحمل - yükleniriz/üstleniriz” şeklinde açıklamıştır (Et-Taberî, 2001: XVII/367). Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ise “وَلِئِن لَّنَا / ve’l-nahmil” ibaresinin emir anlamında olmadığını vurgulamıştır (Er-Râzî, 1981: XV/41; El-Kurtubî, 2006: XVI/342-343). Bu ayet dışında, örneğin günlük konuşmalarda kullanılan “yapalım”, “diyelim” şeklindeki emir kipini, Kur’an “yapın”, “deyin” şeklinde sizli emir kipiyle gerçekleştirmektedir (Akdemir, 2002: 143-161).

Kur’an’ının bu özelliğinin daha iyi anlaşılabilmesi için örnekler üzerinden devam edilecektir:

Örnek I: Âl-i İmrân

Âl-i İmrân 3/72. ayetinde şöyle bir diyalog vardır:

"وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنُوا بِالَّذِي أُنزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجَهِ النَّهَارِ وَكَفَرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ"

“Kitap ehlinde bir grup dedi ki: ‘İnananlara indirilmiş olana, günün önünde inanın, sonunda inkâr edin; belki (size bakarak onlar da) dönerler’” (Ateş, t.y., Âl-i İmrân 3/72).

Hâlbuki bu çalışmada ele alınan dil kuralına göre mana şu şekilde olması gerekir: “Ehl-i Kitap’tan bir grup (diğer bir gruba): ‘(dinlerinden) dönmeleri için inananlara indirilmiş olana sabahleyin (görünüşte) inanıp akşamleyin inkâr edelim.’ dedi.” Söz konusu dil özelliği uygulandığında ayette kastedilen mana daha berrak ve daha anlaşılır hale gelmektedir.

Yukarıda Âl-i İmrân 3/72. ayeti aktarılırken diyalogun cereyan ettiği anlaşılmaktadır. Bu dikkate alınmadığı için bazı çevirilerde diyalogun karşılıklı yansıtıldığı gözükmemektedir. Âl-i İmrân 3/72’den sonra gelen ayetlerdeki mananın akışına dikkat edilirse diyalogun var olduğu anlaşılacaktır. Fakat maalesef bazı meâl yazarlarının çevirilerinde diyalogun yansıtıldığı gözükmemektedir.



"وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ يُوْتَىٰ أَحَدًا مِّثْلَ مَا أُوتِيْتُمْ أَوْ يُحَاجُّوْكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (٧٣) يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ (٧٤)"

“‘Ve kendi dininize uyanlardan başka hiç kimseye inanmayın.’ De ki: ‘Doğru olan yol ancak Allah’ın gösterdiği yoldur. Birine, size verilenin benzeri veriliyor diye mi veya rabbinizin huzurunda aleyhinize deliller getirecekler diye mi (böyle davranıyorsunuz)?’ De ki: ‘Kuşkusuz lütuf Allah’ın elindedir, onu dilediğine verir.’ Allah (zatında ve sıfatlarında) sınırsızdır ve her şeyi bilmektedir. Rahmetini dilediğine özgü kılar. Allah büyük lütuf sahibidir.” (Karaman ve diğerleri, 2015: Âl-i İmrân, 3/73-74).

Âl-i İmrân 3/72-74. ayetleri müfessirleri yormuş ve zor durumda bırakmış gibi gözükmektedir. Kaldı ki bazı müfessirler bunu açıkça dile getirmiştir. Örneğin Râzî, Âl-i İmrân 3/73. ayetle alakalı uzun açıklamalardan sonra şunu söylemek zorunda kalmıştır:

“Bil ki bu ayet, zor ve müşkil olan ayetlerdendir. Buna göre biz deriz ki, bu ifade ya Allah’ın sözü veya Yahudilerin sözü olup onların ‘ve dininize tâbi olandan başkasına inanmayın’ şeklindeki sözlerinin bir devamı niteliğindedir. Bu iki ihtimalden her birini benimsemiş olan müfessirler bulunmaktadır.” (Er-Râzî, 1981: VIII/106; Karaman ve diğerleri, 2014: I/601-606).

Tefsirlerdeki kararsızlığı Türkçe meâllerde de görmek mümkündür (Esed, 2002; Kısa, 2013; Ateş, 1989: 1/59-64; Bilmen, t.y., 1/395-397). Aslında bu durum Azerice (Bünyadov ve diğerleri, 2015), Özbekçe (Mansur, 2001), Tatarca (Kurtnezir, 2007), Kazakça (Altay, 1991), Kırgızca (Tursunov, 1991; Mansur, 2005; İsmailov ve diğerleri, 2016), İngilizce (Pickthall, 1977; Yusuf Ali, 2001), Rusça (Kraçkovskiy, 2010; Porohova, 2009; Osmanov, 2009), İbranice (Rivlin, 1987; Ben Shemesh, 1978; Rubin, 2005) ve benzeri dillerdeki meâller için de geçerlidir. Hemen belirtmek gerekir ki bu ayetlerin çevirisinde ne konu bağlamı doğru kurulmuş ne de siz’li zamirler biz’li olarak tercüme edilmiştir. Söz konusu ayetler hem kurgu hem de Kur’an’ın nüzul dönemindeki dil özelliği dikkate alınarak şu şekilde tercüme edilebilir:

“Ehl-i Kitap’tan bir grup (diğer bir gruba) şöyle dedi: ‘(Dinlerinden) dönmeleri için inananlara indirilmiş olana sabahleyin (görünüşte) inanıp akşamleyin inkâr edelim’. (Diğer bir grup da onlara): ‘Dinimize uyanlardan başkasına asla inanmayalım; aksi halde onlar (bu tür davranışlarımızı) Allah nezdinde aleyhimize delil olarak kullanırlar’ demektedirler. De ki: ‘hidayet, Allah’ın (belirlemiş olduğu) hidayettir, size verilmiş olanın aynen bir başkasına da verilmesidir.’ Yine de ki: ‘Kuşkusuz, lütuf Allah’ın elindedir; onu dilediğine verir. Allah (lütü) çok geniş olan, çok bilendir. O, rahmetini dilediğine ayırır. Allah çok büyük lütuf sahibidir.’” (örnek çeviri için bk. Akdemir, 2015).

Görüldüğü gibi meâllerde siz’li cümleler biz’li olarak tercüme edildiği ve kurgu dikkate alınarak aktarıldığı zaman meâller daha anlaşılır olmaktadır. Kurgunun doğru kurulmasıyla da kimin kime ne dediği daha belirgin olmaktadır.

Kur’an’ın nüzul dönemindeki dil özelliği olan biz’li zamirlerin siz’li olarak aktarılmasına ilk dikkat çeken Muhammed Hamidullah (ö. 2002) olduğu anlaşılmaktadır. Âl-i İmrân 3/72. ayetini “kitap halkından kimileri şöyle dedi: ‘İnananlara indirilene, günün başlangıcında inanın ve günün sonunda inkâr edin...’ şeklinde çeviren Hamidullah, ayette geçen “inanın” kelimesiyle alakalı yorumunda “‘inanın’: İnanlık diyeceğiz. Bunu diyen kendi aralarında



konuşan kitap halkıdır.” görüşüne yer vermektedir (Hamidullah, 2000). Görebildiğimiz kadarıyla Hamidullah, bunun ötesinde mezkûr dil özelliğiyle alakalı bir açıklamada bulunmamıştır.

Konuya dikkat çeken Akdemir (ö. 2014) şu açıklamaya yer vermektedir:

“Bu ayetlerde geçen emirler, metinde siz’li geçmektedir. O dönemim Arapçasının bir özelliği olarak, kişiler arasında geçen konuşmalarda, genelde “biz” yerine “siz” ifadesi kullanılmaktadır. Bu üslup Kur’an-ı Kerim’de çok yaygındır. Bu konuya ilk dikkat çeken Muhammed Hamidullah olmuştur. Ancak o, bu özelliğe dikkat çekmekle birlikte bu özelliği yaptığı Fransızca çeviride uygulamamıştır. Bildiğimiz kadarıyla da, bir ayet dışında, uygulayan da hemen hiç yoktur. Ancak biz, Allah kelamını Türkçeye aktardığımız için, Türkçenin dil kurallarına uymak durumundayız. Bu yüzden, çeviriyi Türk okuruna anlamlı kılmak için izlediğimiz yolu kaçınılmaz bulduk” (Akdemir, 2015: Yusuf 12/8-10).

Akdemir’in izlediği bu üslubu İhsan Eliaçık ve Mustafa Öztürk’ün meâlinde de görmek mümkündür. Recep İhsan Eliaçık, zikri geçen ayetlere şu şekilde mana vermiştir:

“72 - Önceki çağlarda kendilerine kitap verilenlerden bazısı aralarında şöyle konuşur: ‘Bunların yanına gündüzün gidince inandığımızı söyleyelim, günün sonunda bir araya gelince yine bildiğimizi okuruz. Böylece belki şüpheye düşüp dönerler.’ 73- ‘Doğru, kendi yolumuza uyanlardan başkasını dinlememeliyiz’ derler. Onlara söyle: ‘Yürünecek yol, Allah’ın gösterdiği yoldur. Size verdiğini herhangi birisine de verdi’ veya Rabbiniz onu size tercih etti diye mi bütün bunlar? Onlara söyle: ‘Nimet Allah’ın elindedir, onu layık gördüğüne verir. Allah’ın nimeti geniştir, Allah ne yapacağını çok iyi bilir. 74- Sevgi ve merhametine layık gördüğüne ayrıcalık verir. Allah, çok büyük nimet sahibidir.’ (Eliaçık, 2007: I/158).

Söz konusu ayetlere benzer yaklaşımı Mustafa Öztürk’ün meâlinde de görmek mümkündür:

“72-73. Bazı Yahudiler kendi aralarında şöyle sözleşirler: “Şu müminlere indirilen ayetlere sabahleyin inandığımızı söyleyelim, ama akşam üzeri de inkâr ettiğimizi belirtelim. Belki böylece inançlarından dönerler. Ama sakın bizim inancımızı benimseyenlerden başka kimseye gerçekten inanıp güvenmeyelim!”

[Ey Peygamber!] De ki onlara: “Doğru yol Allah’ın gösterdiği yoldur! Geçmişte size/atalarınıza verildiği gibi şimdi de [sizden olmayan] birine peygamberlik verildi diye mi yahut müminler yarın bir gün rabbinizin huzurunda haksızlığınızı ispat ederler diye mi böyle davranıyorsunuz?”

[Ey Peygamber!] Yine de ki onlara: “Peygamberlik Allah’ın elindedir; o bu lütfu dilediğine /layık gördüğüne bahşeder. Allah sınırsız lütf sahibidir; peygamberlik lütfunu kime bahşedeceğini de çok iyi bilir.”

74. Evet, Allah peygamberlik lütfunu dilediğine/layık gördüğüne mahsus kılar. Allah çok büyük lütf sahibidir.” (Öztürk, 2015: Âl-i İmrân 3/72-74).

Örnek II: Yusuf Sûresi

Kur’an’da yer alan Hz. Yusuf’un üvey kardeşleri ile arasındaki diyalog, konumuz açısından önem arz etmektedir:



"إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْنُ غُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (٨) أَقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ (٩) قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ (١٠)"

“8. Hani kardeşleri demişlerdi ki: ‘Yûsuf ile öz kardeşi babamızın gözünde bizden daha değerli. Hâlbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanılğı içinde! 9. Yusuf’u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tövbe ederek) iyi kimseler olursunuz!’ 10. Onlardan biri, ‘Yusuf’u öldürmeyin, eğer mutlaka yapacaksınız, onu (kör) kuyunun dibine bırakın. Nasıl olsa gelip geçen kervanlardan biri onu bulup alır’ dedi.” (Karaman ve diğerleri, 2015: Yusuf 12/8-10).

Böyle bir çeviri, bunları söyleyenin dışarıdan birisi olduğu algısını oluşturmaktadır. Netice itibariyle bütün bunları söyleyen, söylediklerini yapmak için değil yaptırmak için dile getirmektedir. Söz konusu üslup dikkate alınarak ayetler şu şekilde çevrilebilir:

“Hani bir gün (üvey) kardeşleri (aralarında konuşurlarken biri diğerine): ‘Yusuf ile kardeşi, bizler daha çok olduğumuz halde, babamızın nazarında bizden daha sevimidirler. Gerçek şudur ki, babamız (bu tutumuyla) açık bir yanılğı içinde bulunmaktadır. O halde, (gelin) onu ya öldürelim ya da (uzak) bir yere atalım ki, (bundan böyle) babamız sadece bizimle ilgilensin ve ondan sonra da biz yine iyi insanlar olalım!’ demişlerdi. Bunun üzerine içlerinden biri: ‘Hayır, Yusuf’u öldürmeyelim; ama onunla ilgili olarak illa da bir şey yapacak isek, o takdirde, onu bir kuyunun dibine atalım ki, (oradan geçen) kervanlardan biri onu oradan alabilsin!’ diyerek karşılık vermişti.”¹

Bazı meâl yazarlarının bu üsluba göre tercüme etmemelerinin altında birkaç sebep olabilir: Belki meâl yazarlarının bu üsluptan haberleri yoktur. Kanaatimizce bu zayıf bir ihtimaldir. Nitekim bu alanda önemli isimlerden olan Hamidullah, Akdemir, Öztürk ve Eliaçık gibi ilim adamlarının bu üslubu dikkate alarak tercüme ettiklerinden onların haberdar olmaları gerekmektedir. Ayrıca konuyla alakalı açıklamaları Hamidullah ve Akdemir’de görmek mümkündür. Meâl yazarlarının bu üsluptan kaçınmalarının diğer bir sebebi ise, *kaynak metne/Kur’an metnine sadakatten* (!) kaynaklanıyor olabilir. Fakat bilinmelidir ki bazen böyle bir sadakat, ayetlerin anlamını eksik/yanlış aktarılmasına sebep olabilir. Bu ihtimalin örneğini Yusuf 12/80. ayetini ele alarak ortaya koymak mümkündür:

"فَلَمَّا اسْتَيْسَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ آبَاءَكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْتَقًا مِنَ اللَّهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْتِيَ أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِيَّ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ"

“Ondan ümitlerini kesince görüşmek üzere bir kenara çekildiler. Büyüklere dedi ki: ‘Babanızın sizden Allah adına söz aldığını, daha önce de Yusuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz? Babam gelmeye izin verinceye veya benim için Allah hükmedinceye kadar bu yerden asla ayrılmayacağım. O hükmedenlerin en iyisidir.’” (Karaman ve diğerleri, 2015: Yusuf 12/80).

Açıkça görüleceği üzere burada “biz” yerine “siz” zamirleri geçmektedir. Ancak Türkçe’ye uyarlayarak manayı aktarmadığımız takdirde mefhum eksik kalmaktadır. Bunu siz’li cümlelerin biz’li cümlelerle tercüme edilmesi açıkça ortaya koyacaktır:

¹ Ayetlere mana verilirken Akdemir’in meâlinden istifade edilmiştir. Benzer manayı Öztürk ve Eliaçık’ın meâlinde görmek mümkündür.



“Onlar, ondan umutlarını kesince, aralarında görüşmek üzere bir kenara çekilmişlerdi. İçlerinden büyük olanı diğerlerine: ‘Babamızın bizden Allah adına söz aldığını ve daha önceleri de Yusuf konusunda da hatalı davrandığımızı bilmiyor musunuz? Bu yüzden ben, babam bana izin verene ya da Allah benimle ilgili bir karar verene dek asla ülkeden ayrılmayacağım; gerçekten de O, karar verenlerin en hayırlısıdır.’ dedi.”

Siz’li cümleleri biz’li tercüme etmediğimizde bunları konuşanın babaları Hz. Yakup’a söz veren daha önce de baba bir kardeşleri Hz. Yusuf’a kötülük yapmış olan kardeşlerinin olmadığı gibi yanlış bir anlam ortaya çıkmaktadır.

Örnek III: el-Kehf Sûresi

El-Kehf sûresi incelendiğinde farklı yerlerinde biz’li zamirlerin siz’li olarak aktarıldığı görülür:

"وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوْا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مَرْفَقًا"

“(İçlerinden biri şöyle dedi:) ‘Mademki onlardan ve Allah’tan başkasına tapmakta olduklarından yüz çevirip ayrıldınız, o hâlde mağaraya çekilin ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve içinde bulunduğunuz durumda yararlanacağınız şeyler hazırlasın.’” (Karaman ve diğerleri, 2015: el-Kehf 18/16).

Kur’an’ın bu dil özelliğine dikkat edilmediğinde konuşan sanki onlardan değilmiş gibi algılanabilmektedir. Ayrıca önerdiği tavsiyelerin sadece muhatabı ilgilendirdiği zannedilebilmektedir. Hâlbuki ayet esasen şu şekilde anlaşılmalıdır:

“İçlerinden biri diğerlerine: ‘Mademki biz, onlardan ve Allah’tan başkasına tapmakta olduklarından yüz çevirip ayrıldık, o hâlde mağaraya sığınalım ki, Rabbimiz bize rahmetini yaysın ve işimizi kolaylaştırsın.’ dedi.”

Ayetlere bu şekilde mana verildiği zaman konuşanın muhatabın bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Konuşan kesinlikle içlerinden biridir. Bunun böyle olduğu el-Kehf 18/19. ayetinde daha bariz bir şekilde görülmektedir:

"وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِئْتُمْ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِئْتُمْ فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا (١٩) إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذًا أَبَدًا (٢٠)"

“Böylece Biz onları uyandırdık ki birbirlerine sorsunlar! Onlardan biri ‘ne kadar eğleştiniz!’ dedi. (Birkaçı) ‘bir gün yahut günün bir kısmı eğleştik!’ dediler, diğerleri şöyle dediler: ‘Ne kadar eğleştığınızı Tanrınız iyi bilir. İçinizden birinizi bu gümüş akçe ile gönderiniz de baksın, kimin emeği en temizse size ondan yiyecek getirsin. Nezaketle hareket etsin ki hiçbir kimseye burada bulunduğunuzu hissettirmesin. Onlar sizi ele geçirirlerse ya taşlarlar yahut kendi dinlerine (zorla) döndürürler. Siz de artık ebediyen felah bulamazsınız.’” (Doğrul, 1955: II/479-480).

Bu araştırmada önerilen üslup dikkate alındığı zaman ayetler şu şekilde çevrilebilir:

Böylece biz, birbirlerine sorsunlar diye onları uyandırdık. İçlerinden biri diğerlerine: ‘Mağarada ne kadar kaldık?’ diye sormuştu. Diğerleri de: ‘Bir gün, ya da bir günden daha az kaldık.’ diyerek cevap vermişlerdi. [Yine içlerinden bir kısmı diğerlerine]: ‘Ne kadar kaldığımızı Rabbimiz daha iyi bilir. Şimdi biz içimizden birini şu paramızla kente



gönderelim. O da kent halkından kimin yiyeceğinin daha temiz olduğuna bir baksın, bize ondan yiyecek getirsin, orada çok nazik davransın ve sakın, yerimizi hiç kimseye belli etmesin; çünkü onlar bizi ele geçirirlerse ya taşlayarak öldürürler yahut kendi dinlerine döndürürler. O zaman da bir daha asla kurtuluşa eremeyiz!’ demişti.”²

Tefsir Kaynaklarında Siz’li Zamirler

Kur’an’ı doğru anlamının en güzel yollarından birisi de günümüze kadar intikal eden tefsir kaynaklarına başvurulmasıdır. Siz’li emir kipleri tefsir kaynaklarında dikkatlice incelendiğinde, yapılan yorumların, her ne kadar bu dil özelliği açıkça dile getirilmese de, bu çalışmada dile getirilen görüşü destekler mahiyette olduğu anlaşılacaktır. Aktarılan bir rivayete göre İbn Abbâs, Âl-i İmrân 3/72. ayetin yorumunu şu şekilde yapmıştır:

ثم قال تعالى: {وقالت طائفة من أهل الكتاب آمنوا بالذي أنزل على الذين آمنوا وجه النهار واكفروا آخره لعلهم يرجعون} قال السيوطي في أسباب النزول روى ابن إسحاق عن ابن عباس قال: قال عبد الله بن الصيف وعدي بن زيد والحارث بن عوف بعضهم لبعض: تعالوا نؤمن بما أنزل على محمد وأصحابه غدوة ونكفر به عشية حتى نلبس عليهم دينهم لعلهم يصنعون كما صنع فيرجعون عن دينهم ...

İbn Abbâs’tan aktarılan bu rivayet çok önemli bir konuma sahiptir. İlk önce söz konusu rivayette ayetteki siz’li zamirler (اكفروا/آمنوا) biz’li şeklinde (تعالوا نؤمن بما أنزل على محمد وأصحابه) – hadi gelin Muhammed’e ve arkadaşlarına indirilen (vahy)e sabahleyin inanıp akşamleyin inkâr edelim ki onlar kendi dinleri hakkında şüpheye düşsünler ve bizim yaptığımız gibi kendi dinlerinden dönsünler) yorumlanmıştır. İkinci ve daha önemli olan bir husus ise bu rivayetin seneler belki de yüzyıllar sonra mana ile aktarılmasıdır. Nitekim bu rivayet İbn Abbâs’tan mana ve ifade değişikliğine hiç uğramadan aktarılmış olsaydı oldukça erken diyebileceğimiz bir dönemde siz’li zamirlerin biz’li olarak aktarılmaması gerekirdi. Esasen bu konu uzun uzadıya tartışma ve münazaraya açık olduğundan bu kadar açıklamayla yetinmekte yarar vardır (Merâgî, 1946: III/181).

Şâfiî fakihî, kelâm ve tefsir âlimi Sem‘ânî’nin (ö. 489/1096) yorumlarında bu dil özelliği kendini açıkça belli etmektedir. Âl-i İmrân 3/72. ayetin yorumunda Sem‘ânî şu ifadelerle yer vermektedir:

قوله تعالى: (وقالت طائفة من أهل الكتاب آمنوا بالذي أنزل على الذين آمنوا وجه النهار، واكفروا آخره لعلهم يرجعون) أما وجه النهار: أوله... أي: أول النهار، وهذا في اليهود، قالوا: نؤمن بمحمد في أول النهار، ثم نكفر به في آخر النهار؛ حتى يتهمه الناس ويقولوا: قد ظهر منه شيء؛ حتى كفروا به، وقيل: إنهم قالوا: نصدق في البعض، ونكذب في البعض ...

Yukarıdaki metinde koyu puntuyla vurgulanan ifadeler Kur’an’da geçen siz’li emir hitabının biz’li şeklinde yorumlandığı ifadelerdir. Buna göre ayette geçen “آمنوا” siz’li emir kipi “نؤمن/inanalım” ve “نصدق/ onu tasdik edelim” şeklinde; “واكفروا” siz’li emir kipi de “نكفر/inkâr edelim” ve “نكذب/ onu yalanlayalım” şeklinde yorumlanmıştır. Her ne kadar

² Diğer örnek ayetler için bk. Maide 5/20-26, 51-56; A’râf, 7/82; Tevbe, 9/81-82; İsrâ, 17/47; el-Kehf 18/21; Tâhâ 20/62-64, 88, 103; Enbiya 21/3, 36, 61-68; Mü’minun 23/24-25, 33-38; Furkân 25/7-8; en-Neml 27/56; el-‘Ankebût 29/24; Ahzâb 33/12-13; es-Sâffât 37/97; Sâd 38/6-8; Mü’min 40/25; Fussilet 41/26; el-Ahkâf 46/29; Kalem 68/21-22; Nûh 71/21-24.



Sem‘ânî’nin bu dil özelliğinden söz etmemiş olsa da bu dil özelliğini döneminin kurallarına göre biz’li şeklinde aktardığı görülmektedir (Sem‘ânî, 1997: I/331).

Fahreddin er-Râzî, Hz. Yusuf ’un üvey kardeşleri arasında cereyan eden konuşmayı bildiren Yusuf 12/9. ayetinin yorumunda da siz’li olan zamirleri biz’li olarak aktarmaktadır:

... {يخل لكم وجه أبيكم} والمعنى أن يوسف شغله عنا وصرف وجهه إليه فإذا أفقده أقبل علينا بالميل والمحبة {وتكونوا من بعده قوما صالحين} وفيه وجوه: الأول: أنهم علموا أن ذلك الذي عزموا عليه من الكبائر فقالوا: إذا فعلنا ذلك تبنا إلى الله ونصير من القوم الصالحين...

Râzî ayetleri yorumlarken rahatlıkla siz’li zamirleri biz’li olarak aktarmaktadır. Koyu puntuyla vurgulanan yerlerde bunu açıkça görmek mümkündür. Örneğin metnin baş kısmında geçen “يوسف babamızı bizden alıkoydu ve bundan dolayı o bizden yüz çevirdi. Yusuf’u ortadan kaldırırsak babamızın ilgi ve muhabbeti bize dönecektir.” ifadede siz’li zamirleri yerine biz’li zamirler tercih edilerek yorumlanmıştır. Razi yorumunun ikinci kısmında da “إذا فعلنا ذلك تبنا إلى الله ونصير من القوم الصالحين” /bunu yaptığımız zaman Allah’a tövbe eder ve iyi insanlar oluruz” biz’li ifadelerle yer vermektedir (Râzî, 1981: XVIII/97).

Kur’an’daki siz’li zamirlerin biz’li anlamda kullanıldığının en bariz örneklerinden birisi; bir mağarada yıllarca uyuduktan sonra tekrar uyanan Ashâb-ı Kehf’ten bahseden el-Kehf suresinin ilk ayetleridir. Örneğin, el-Kehf 18/19. ayetinde geçen “قال قائلٌ منهم كم ليئتم” ifadesini yorumlayan müfessir ve Arap dili âlimi Vâhidî (ö. 468/1076) şu açıklamalara yer vermektedir:

{قال قائلٌ منهم كم ليئتم} كم مر علينا منذ دخلنا الكهف...

Dikkat edilirse Vâhidî yorumunda, ayette geçen siz’li şeklindeki ifadeyi biz’li olarak aktarmaktadır. Dolayısıyla bu yoruma göre (ماğaraya girdiğimizden beri ne kadar zaman geçti?) ayette sorulan soru “İçlerinden biri: ‘Ne kadar kaldınız?’” şeklinde değil “İçlerinden biri: ‘Mağarada ne kadar kaldık?’” şeklindedir (Vâhidî, 1995: II/656).

Yukarıdaki ayetin yorumunda Mazharî’de de (ö.h.1125) benzer ifadeleri görmek mümkündür:

{ولا يشعرون بكم أحدا} من الناس أي لا يفعلن ما يؤدي إلى الشعور بنا من غير قصد منه فسمي ذلك إشعارا منه بهم لأنه سبب فيه.

Mazharî ayette geçen “ولا يشعرون بكم أحدا” ifadesini yorumlarken (لا يفعلن ما يؤدي إلى الشعور بنا) /bizim yerimizi bildirecek bir davranışta sakın bulunmasın) siz’li olan hitabı biz’li “bizi hiçbir kimseye sakın sezdirmesin” şeklinde izah etmektedir (Mazharî, 2004: V/368).

Sonuç

Kur’an’ın Arap dilinde nazil olduğu sıkça vurgulanmaktadır. Fakat unutulmaması gerekir ki bu Arapça yedinci asra ait dil özelliklerini taşımaktadır. Yedinci asrın dil özelliklerinden birisi de bu çalışmada ele alınan husustur: Kur’an’ın nazil olduğu dönemde, biz’li hitap yerine siz’li hitaplar tercih edilirdi. Fakat artık bu dil özelliği Arapçada kullanılmamaktadır. Dil



dinamiktir, sürekli kendini yeniler, değişir ve gelişebilir. Bu çalışmada Kur'an'ın nüzul dönemine ait bir dil özelliğine dikkat çekmeye çalışılmıştır. Bunun için de konu örnekler üzerinden işlenmiştir. Sonuç olarak bu dil özelliği çevirilere yansıtıldığı takdirde, ayetlerin manası hem metinsel bağlama uyumlu hale gelmiş hem de daha anlaşılır bir mana ortaya çıkmış olacaktır.

Kaynakça

- Akdemir, S. (2002). Kur'an Çevirilerinde Dikkate Alınmayan Önemli Üslup Özelliği Üzerine, *İslâmiyât Dergisi*, (5), 143-161.
- Akdemir, S. (2015). *Son Çağrı Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Altay, H. (1991). *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*. Suudi Arabistan: Kral Fahd Kur'an-ı Kerim Basım Kompleksi.
- Ateş, S. (t.y.). *Kur'an'ı Kerim ve Yüce Meali*. İstanbul: Yeni Ufuklar Yayınları.
- Ateş, S. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Yayınları.
- Ben Shemesh, A. (1978). *Sefer ha Sfarim Shel ha-İslam*. Tel Aviv: Karni Yayınları.
- Bilmen, Ö. N. (t.y.). *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Alisi ve Tefsiri*. İstanbul: Nesa Yayınları.
- Bünyadov, Z.M. ve Memmedeliyev, V.M. (2015). *Kur'an'ı Kerim ve Tercümesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Doğrul, Ö. R. (1995). *Tanrı Buyruğu*. İstanbul: Ahmet Halit Yaşaroğlu Yayınları.
- Durmuş, İ. (2000). TDV İslam Ansiklopedisi (DİA). *İltifât, XXII/152*. Ankara: TDV Yayınları.
- el-Cevherî, İ. b. H. (1990). *es-Sihâh*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Malâyîn Yayınları.
- el-Ferâhîdî, H. b. A. (2003). *Kitâbü'l-'ayn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları.
- Eliaçık, R. İ. (2007). *Yaşayan Kur'an; Türkçe Meâl-Tefsir*. İstanbul: İnşa Yayınları.
- el-İsfahânî, R. (2009). *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. Şam: Daru'l-Kalem Yayınları.
- el-Kurtubî, M. b. A. (2006). *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle Yayınları.
- el-Mazharî, M. S. (2004). *Tefsîrül-Mazharî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- el-Merâgî, A. M. (1946). *Tefsîrül-Merâgî*. Kahire: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- el-Vâhidî, A. b. A. (1995). *el-Vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, Beyrut: Dâru'l-Kalem.
- Eren, A. C. ve Uzunoğlu, M. V. (2014). *Belağat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- er-Râzî, F. M. b. Ö. (1981) *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.



- Esed, M. (2002). *Kur'an Mesajı Meâl-Tefsir*. trc. C. Koytak; A. Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları.
- es-Sem'ânî, M. b. M. (1997). *Tefsîrü'l-Kur'ân*. Riyad: Dâru'l-Vatan.
- et-Taberî, M. b. C. (2001). *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Kahire: Hicr Yayınları.
- Hamidullah, M. (2000). *Aziz Kur'an Çeviri ve Açıklama*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- İbn Manzûr, C.M. (1300). *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Daru's-Sadır Yayınları.
- İsmailov, A. ve diğerleri. (2016). *Iyık Kuran: Cana Kırgızca Kotormosu*. Ankara: DİB Yayınları.
- Karaman, H. ve diğerleri. (2014). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karaman, H. ve diğerleri. (2015). *Kur'an Yolu Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kınar, K. (2005). Belagatta İltifat. *Bilimname Dergisi*, (8), 86-103.
- Kısa, M. (2013). *Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meâli*. Konya: Armağan Yayınları.
- Kraçkovskiy, İ.Yu. (2010). *Koran*. Rostov: Feniks Yayınları.
- Kurtnezir, Z. (2007). *Kur'ân-ı Kerim ve İzaatlı Manası*. Simferopol: Dolya Yayınları.
- Lane, E. W. (1968). *An Arabic-English Lexicon*. Beyrut: Librairie Du Liban Yayınları.
- Mansur, A. (2001). *Kur'âni Kerim Özbekçe İzohli Tarcima*. Taşkent: Çolpon Yayınları.
- Mansur, A. (2005). *Kuran Karim Cana Anın Maanilerinin Kırgızça Kotormosu*. Bişkek: Uçkun Yayınları.
- Osmanov, M. N. O. (2009). *Koran*. Moskova: Dilya Yayınları.
- Özdemir, A. (2006). Kadim Bir Söz Sanatı: İltifat ve Kur'an'da İltifat Örnekleri". *İslâmî İlimler Dergisi* (2), 156-160.
- Öztürk, M. (2015). *Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Pickthall, M. M. (1977). *The Meaning Of The Glorious Quran, Text and Explanatory Translation*. Mekke: Muslim World League Yayınları.
- Porohova, İ. V. (2009). *Koran*. Moskova: Ripol Klassik Yayınları.
- Rivlin, J. J. (1987). *Al-Qur'an*. Tel Aviv: Dvir Yayınları.
- Rubin, U. (2005). *ha Kuran*. Tel Aviv: Hotsa'a La'or Yayınları.
- Tursunov, E. (1991). *Kur'an*. Bişkek: Kırgızistan Yayınları.
- Yusuf Ali, A. (2001). *The Meaning of the Holy Qur'ân*. Maryland: Amana Yayınları.